

Sanja Miljan

EKONOMSKA AKTIVNOST FRANJEVACA U ZADRU U 14. STOLJEĆU

Sanja Miljan
Department of Medieval Studies
Central European University
Budimpešta, Mađarska

UDK 338:27-789.32(497.581.1Zadar)“13”
347.67(497.581.1Zadar)“13”(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14.6.2017.
Prihvaćeno: 13.12.2017.
DOI: <http://doi.org/10.21857/y7v64t5z3y>

U radu se razmatra ekonomska aktivnost zadarskih franjevacâ tijekom 14. stoljeća na temelju oporučnih legata Zadrana. Pokušali su se izračunati i sveukupni godišnji prihodi koje su ostvarili iz legata upućenih njima, kao zajednici i kao pojedincima. Legati su se podijelili u te dvije glavne kategorije, a usputno se spomenuo i problem uvjetnih i bezuvjetnih darovanja.

Ključne riječi: franjevci, oporuke, ekonomska aktivnost, Zadar, srednji vijek, 14. stoljeće

Uvod

Prosjачki redovi odigrali su važnu ulogu u životu srednjovjekovnih urbanih naselja općenito, pa tako i na hrvatskom povijesnom prostoru te stoga nije čudo da su zanimljivi kao povijesno-istraživačko pitanje. Ovaj rad posvećen je specifičnom pitanju na koji su način franjevci u Zadru u 14. stoljeću dolazili do prihoda i u koje su ih svrhe koristili. U radu će se najprije promatrati mogućnost posjedovanja nekretnina, u teoriji i na praktičnoj razini, a potom se pokušava procijeniti koliki su bili godišnji prihodi samostana sv. Frane tijekom 14. stoljeća, uglavnom na temelju oporučnih davanja Zadrana danih samostanu ili pojedinoj braći.

Analiza je izrađena na temelju bilježničkog gradiva koje se čuva u Državnom arhivu u Zadru te čini zasebnu i opsežnu cjelinu pod nazivom *Zadarski bilježnici*, a koja počinje registrima s kraja 13. stoljeća.¹ Neki od njih su objavljeni u seriji *Spisi zadarskih bilježnika. Notarilia Jadertina*. Korišteni su najstariji i objavljeni bilježnički registri

¹ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Bilježnici Zadra (dalje: ZB). Za razdoblje prije kraja 13. stoljeća sačuvane su samo pojedinačne isprave, kao i za mnoge bilježnike 14. stoljeća, koje su uglavnom objavljene u *Diplomatičkom zborniku*.

Henrika i Creste Taralla (1279.-1308.),² Ivana Qualisa, Nikole pok. Ivana i Gerarda iz Padove,³ Franje Manfredova de Surdis iz Piacenze (1349.-1350.)⁴ te Andrije Petrovog iz Cantua (1353.-1356.).⁵

Od do sada neobjavljenih zadarskih bilježnika pregledani su za ovu priliku spisi Petra Perenčana, čiji dokumenti datiraju u rasponu 1365.-1392. godine.⁶ Iako je velik dio njegovih registara izrazito oštećen, zanimljivo je da se ipak spominje veliki broj franjevaca poimence – redovnika, gvardijana te prokuratora kao njihovih osoba od povjerenja. U njegovim se spisima franjevci spominju više u instrumentima negoli u oporukama (od 33 isprave, 11 njih su testamenti), što je rezultat činjenice da svezak koji je sadržavao njegove oporuke praktički nije moguće čitati zbog oštećenosti. Od bilježničkih spisa Vannesa Bernardova iz Ferma, čiji su registri sačuvani u rasponu 1375.-1404. godine, pregledano je devet fascikula, a franjevci su uočeni najčešće u ispravama vezanim uz provođenje posljednje volje. Kod ovih oporuka franjevci se nalaze ponajviše kao primatelji raznih legata i kao zajednica, ali i kao pojedinci zabilježeni i u ulozi izvršitelja oporuke.⁷

Kod bilježnika Petra Sarčane, koji je djelovao 1375.-1416. godine, pregledano je šest fascikula, koji u većem broju sadrže instrumente, s ponekim testamentom, ali je spomen franjevaca nađen jedino u testamentima.⁸ Sljedeći pregledani neobjavljeni bilježnik je Artikucije pokojnog Dominika iz Rivignana, koji je u Zadru djelovao u razdoblju od 1383.-1416. godine. Pregledana su tri fascikula, u kojima su uglavnom testamenti, ali i nešto instrumenata, iako u daleko manjem broju. Isprave kod Artikucija izrazito su dobro sačuvane i obiluju relevantnim podacima, za franjevce kao zajednicu i za istaknute pojedince Franjevačkog reda.⁹ Registar bilježnika Rajmund de Modiis pokriva razdoblje 1384.-1389., a kod njega je pregledan jedan fascikul, onaj u kojem se nalaze testamenti.¹⁰ Zadnji pregledani bilježnik je Vannes Dominika iz Ferma, čiji su dokumenti sačuvani u rasponu 1389.-1395. godine. Pregledan je samo fascikul s testamentima.¹¹

² *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo: 1279-1308. Notariorum Jadrensi-um Henrici et Creste Tarallo acta quae supersunt: 1279-1308*, prir. Mirko Zjačić, Spisi zadarskih bilježnika. Notarilia Jadertina, sv. 1 (dalje: SZB 1), Zadar 1959.

³ *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove: 1296-1337. Notariorum Jadrensi-um Johanns Qualis Nicolai quondam Johanns Gerardi di Padua acta quae supersunt: 1296-1337*, prir. Mirko Zjačić – Jakov Stipišić, Spisi zadarskih bilježnika. Notarilia Jadertina, sv. 2 (dalje: SZB 2), Zadar 1969.

⁴ *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349-1350*, prir. Jakov Stipišić, Spisi zadarskih bilježnika. Notarilia Jadertina, sv. 3 (dalje: SZB 3), Zadar 1977.

⁵ *Andrija Petrov iz Cantua: bilježnički zapisi 1355.-1356.*, prir. Josip Kolanović – Robert Leljak, Spisi zadarskih bilježnika. Notarilia Jadertina, sv. 4 (dalje: SZB 4), Zadar 2001., sv. 5 (dalje: SZB 5), Zadar 2003.

⁶ Zahvalila bih dr. Aniti Bartulović, koja mi je ustupila svoje transkripcije dokumenata bilježnika Petra Perenčana u kojima se spominju franjevci, a isprave tog bilježnika ubrzo će biti objavljene u novom svesku serije *Spisi zadarskih bilježnika*.

⁷ DAZd, ZB, Vannes quondam Bernardi de Firmo (dalje: VBF).

⁸ DAZd, ZB, Petrus Sercana (dalje: PS).

⁹ DAZd, ZB, Articutius condam Dominici de Rivignano (dalje: AR).

¹⁰ DAZd, ZB, Raymundus de Modiis (dalje: RM).

¹¹ DAZd, ZB, Vannes Dominici de Firmo (dalje: VDF).

Od arhivskih izvora, za ovu temu je bitna i serija prijepisa oporuka pod naslovom *Testamenti presentati nella cancellaria dei conti di Zara*. Prijepisi su iz 16. stoljeća, a radi se o određenim oporukama, koje je zbog nekog razloga bilo potrebno ponovno prepisati, vjerojatno zbog sporova oko imovine. U njoj je pet oporuka u kojima se spominju franjevci, a sve su vezane uz pripadnike obitelji de Grisogonis. Oporuke datiraju iz 1361.,¹² 1370.,¹³ 1325.,¹⁴ 1327.¹⁵ i 1370. godine.¹⁶

Osim bilježničkih isprava koje su sačuvane u registrima, važne su i one koje su sačuvane kao pojedinačne isprave. Uglavnom se čuvaju u Arhivu samostana sv. Frane,¹⁷ ali i u fondovima drugih crkvenih ustanova. Te su isprave uglavnom objavljene u *Diplomatičkom zborniku*, pri čemu se privatno-pravne isprave s podacima o zadarskim franjevcima uglavnom nalaze od 10. do 18. sveska. Među njima izdvajaju se isprave o provođenju posljednje volje, u kojima se franjevci mogu naći kao primatelji legata.

Premda postoji mnogo djela koja se bave poviješću franjevačkog reda općenito,¹⁸ i koja raspravljaju o teoretskim okvirima franjevačkog siromaštva, potrebno je istaknuti da rijetko koje djelo raspravlja konkretnije o pitanju franjevačke ekonomije u praksi. Dobar metodološki obrazac daje djelo Lestera K. Littlea pod naslovom *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, iako ne govori isključivo o franjevačkom slučaju.¹⁹ Kako su prosjački redovi bili urbani fenomen, tako je autor obradio pitanje njihovog siromaštva i ekonomije u poglavlju naslovljenom *Urban religious life*. Samim time što su franjevci boravili u gradovima, imali su dovoljno novčane potpore od svojih samih početaka jer su ih podupirali bogatiji slojevi, a doprinose im je davala i gradska sirotinja. Najizraženiji način korištenja tih prihoda bila je gradnja. Potrebno je naglasiti da je trošak gradnje u kamenu bio opravdan zbog požara koji bi inače brzo mogli uništiti građevine. Slično kao i u Zadru, novi element u pokroviteljstvu franjevcima bio je taj da su utjecajni ljudi gradskog društva željeli sudjelovati u vjerskom životu na različite načine, bilo da su išli u samostan

¹² DAZd, Testamenti presentati nella cancellaria dei conti di Zara (dalje: Testamenti Zara 1), fol. 5-9'.

¹³ Testamenti Zara 1, fol. 9'-13'.

¹⁴ Testamenti Zara 1, fol. 14-16'.

¹⁵ Testamenti Zara 1, fol. 17-18.

¹⁶ Testamenti Zara 1, fol. 18'-20'.

¹⁷ Činjenica da su privatno-pravne isprave bile čuvane u Arhivu samostana pokazuje čvrstu povezanost zadarskih franjevacu s drugim stanovnicima. Naravno, većina tih isprava povezana je izravno s franjevcima, ali ima i slučajeva gdje su one samo bile pohranjene na čuvanje i ostale do danas u samostanskom arhivu.

¹⁸ Ovdje bih spomenula djelo Lázara Iriarte, *Povijest franjevaštva*, Zagreb 2013. Hrvatsko izdanje knjige objavljeno je povodom 800. obljetnice dolaska sv. Franje Asiškog na hrvatske prostore, a priredili su ga franjevci kapucini Hrvatske provincije sv. Leopolda Bogdana Mandića. Izrazito je korisna i monografija Johna Moormana, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968. i ono Michaela Robsona, *The Franciscans in the Middle Ages*, Woodbridge 2006.

¹⁹ Lester K. Little, *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, London 1978.

na mise, pokapali se ondje ili izabirali fratre kao svoje ispovjednike. A neki su se i pridružili redu.²⁰

Iako je o franjevcima na hrvatskim prostorima pisao poveći broj autora, najviše ih je to činilo samo usputno ili s naglaskom na kasnija razdoblja, uz naravno, određene iznimke. Prvi koji se bavio temom povijesti Franjevačkog reda na hrvatskom prostoru bio je franjevac opservant Donat Fabijanić. U drugoj polovici 19. stoljeća, odnosno 1863. godine, objavio je prvi svezak djela *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*.²¹ Potrebno je naglasiti da Fabijanić također donosi mali diplomatarij izabranih dokumenata, 31 ispravu koja se tiče franjevaca, počevši od 1228., pa sve do 1537., a njegove prijepise koristit će i kasniji povjesničari. Sljedeće godine objavio je drugi svezak,²² koji je podijeljen prostorno prema opservantskim provincijama i kustodijama, ali prema podijeli iz autorova doba. Svaka provincija obrađuje se u zasebnom poglavlju, a kod svake se opisuju i samostani koji joj pripadaju, pa tako i onaj sv. Frane u Zadru.

Proučavanju povijesti zadarskih franjevaca i samostana sv. Frane temelje je postavio već spomenuti Donat Fabijanić. Godine 1882. u Zadru izašlo je njegovo djelo *Convento piu antico dei frati minori in Dalmazia*, koje služi kao svojevrsan vodič po samostanu sv. Frane. Autor je, nakon kratkog pregleda povijesnih početaka franjevaca u Zadru, opisivao svaki dio samostana, nabrajajući što se u njemu nalazi. Tako je opisao biblioteku, crkvu, kapele, kor, sakristiju, zvono, orgulje, te kamene natpise koji su mu u tom razdoblju bili dostupni.²³ Nažalost, nakon njega samostan sv. Frane dugo vremena nije izazivao pretjerani interes u historiografiji, a poneki interes iskazao se samo u okviru proučavanja širih tema. Tako već pretkraj 19. stoljeća izlazi *Zara Christiana*, djelo Carla Federica Bianchija o povijesti Crkve u Zadru, od njezinih samih početaka, pa sve do kratke obrade svake pojedine crkvene ustanove koja je bila prisutna na tom prostoru. Tako je predstavljena crkva i samostan sv. Frane, iako je autor tu samo prenosio u obliku opsežnog citata ono što je utvrdio Fabijanić.²⁴

Jedino novije djelo koje isključivo obrađuje temu franjevaca u Zadru je zbornik radova *Samostan sv. Frane u Zadru*, koji je izašao 1980. godine povodom 700. obljetnice posvete crkve sv. Frane u Zadru, pod uredništvom Justina Velnića.²⁵ Od suvremenih djela potrebno je spomenuti i zbornik pod nazivom *Hrvatska provincija franjevaca konventualaca nekad i danas*, kojeg je uredio Ljudevit Maračić.²⁶ Posebno je

²⁰ Isto, str. 197-217.

²¹ Donat Fabijanić, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, sv. 1, Zadar 1863.

²² Donat Fabijanić, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, sv. 2, Zadar 1864.

²³ Donat Fabijanić, *Convento piu antico dei frati minori in Dalmazia*, Prato 1882.

²⁴ Carlo Federico Cav. Bianci, *Zara Cristiana*, Zadar 1877.

²⁵ *Samostan sv. Frane u Zadru*, ur. Justin Velnić, Zadar 1980. Zbornik sadrži razne članke koji doprinose povijesti samostana iz raznih aspekata – povijesti, umjetnosti i prirodnih znanosti. Iako zbornik pokriva široki spektar tema, veliki broj članaka se, nažalost, odnosi na kasnije razdoblje povijesti samostana.

²⁶ *Hrvatska provincija franjevaca konventualaca nekad i danas*, ur. Ljudevit Maračić, Zagreb 1989.

značajno poglavlje Marijana Žugaja, koji je obradio povijest te Provincije od početka do svojih dana.²⁷

Nažalost, nijedan se od ovih radova nije posebice pozabavio pitanjem franjevačke ekonomije, što želim analizirati u ovom radu.

Franjevci u Zadru

Pretpostavlja se da su franjevci došli na hrvatski prostor već za života Franje Asiškog, kada je on išao na jedno od svojih misionarskih putovanja. Na temelju svih najstarijih životopisa sv. Franje (Toma Čelanski, Julijan iz Speiera i sv. Bonaventura) pretpostavlja se da je sam Franjo dospio na hrvatske prostore 1211./1212. godine kada je putovao iz Ankone prema Bliskom Istoku, ali je zbog oluje bio prisiljen skloniti se u jednu od istočnojadranskih luka, iako nije navedeno koja je to luka točno bila.²⁸ U tom je kontekstu također zanimljivo Franjino putovanje koje se odvijalo u razdoblju 1219./1220. godine. Pretpostavlja se da je Franjo, vraćajući se 1220. iz Palestine, na putu do Venecije ponovno prošao duž čitave istočnojadranske obale.²⁹ Franjini sljedbenici su već 1217. i 1219. vjerojatno boravili na hrvatskim prostorima, ali te misije nisu doživjele uspjeh.³⁰ Tradicionalno zabilježeni datumi za nastanak samostana na području buduće provincije su: Trogir 1214., Pula 1227., Dubrovnik 1227./1228., Zadar 1228., Šibenik 1229., Split 1229., Zagreb 1280. Franjevci su se na hrvatskim prostorima bavili organiziranjem škola, hospitala za bolesnike i siromašne, te vodili različite oblike društvenih i religioznih djelatnosti.³¹ Godine 1239., kada je ukupno u redu bilo 32 provincije, franjevačka provincija na hrvatskom prostoru navedena je u njemu pod nazivom *Provincia Sclavonia*.³² Obuhvaćala je prostor od Trsta i Istre do Kotora i Drača. Prema popisu provincija i samostana nastalom oko 1340., Provincija je bila podijeljena u četiri kustodije: Dubrovačku (Drač, Ulcinj, Skadar, Bar, Kotor, Dubrovnik, Daksa), Splitsko-zadarsku (Split, Trogir, Šibenik, Skradin, Bribir, Zadar, Pag), Rapsku (Rab, Senj, Krk, Cres, Modruš) i Istarsku (Pula, Poreč, Piran, Kopar, Trst, Milj, Bale).³³ Provincija je promijenila ime 1397. godine, kada je papa Bonifacije IX. potvrdio odluku zbora Reda od 1393. godine da se ime Provincije Slavonije sv. Serafina promijeni u Provinciju sv. Jeronima u Dalmaciji.³⁴ Time se, međutim, nisu

²⁷ Marijan Žugaj, Hrvatska provincija franjevaca konventualaca (1217-1559), u: *Hrvatska provincija franjevaca konventualaca nekad i danas*, ur. Ljudevit Maračić, Zagreb 1989., str. 11-56.

²⁸ Neki povjesničari smatraju da je ta luka bila Zadar, poput Atanazija Matanića (Franjevački počeci u Zadru, str. 9) i Justina Velnića (Samostan sv. Frane, str. 29-31), dok neki, kao što je Marijan Žugaj, smatraju da je to bilo u Trogiru (Marijan Žugaj, *Hrvatska provincija franjevaca konventualaca (1217-1559)*, str. 11).

²⁹ Matanić, Franjevački počeci u Zadru, str. 8-10.

³⁰ Isto, str. 11-12.

³¹ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb 1996., str. 221.

³² Matanić, Franjevački počeci u Zadru, str. 13.

³³ Isto, str. 15-16.

³⁴ Arhiv samostana sv. Frane (dalje: ASSF), Pergamene (dalje: Perg.), br. 89; Matanić, Franjevački počeci, str. 15; Velnić, Samostan sv. Frane u Zadru, str. 28.

promijenile granice, uprava i teritorijalna struktura Provincije, što ukazuje da se prvenstveno radilo samo o promjeni imena.

U Zadru je franjevačka povijest primarno povezana uz samostan sv. Frane. Crkva sv. Frane podignuta je uz staru crkvicu sv. Jeronima na zapadnom dijelu zadrskog poluotoka. Sam samostan je podignut na dijelu vrta benediktinki sv. Nikole (one će kasnije postati klarise), a koji su one ustupile braći za potrebu gradnje samostana.³⁵ Iako se ne zna točna godina stvarnog dolaska franjevaca u Zadar, dva dokumenta iz 1228. godine svjedoče o postojanju samostana.³⁶ Kao godina početka izgradnje današnje zgrade samostana sv. Frane uzima se 1249. godina, kada su franjevci primili već rečeni vrt od benediktinki, a na njemu je tijekom godina vršeno dosta nadogradnji i obnova i nakon 15. stoljeća, pa je teško odrediti točan datum završetka svih radova.³⁷

Ekonomija zadarskih franjevaca

U nastavku rada analizirat će se gospodarski položaj franjevaca u Zadru, a поближе će se istražiti kako su dolazili do prihoda i za koje svrhe su ih koristili. Najprije ću usporediti službene dokumente o franjevačkoj (ne)moćnosti posjedovanja nekretнина s privatno-pravnim dokumentima, kako bi se vidjelo odudaraju li te odredbe od stvarne prakse. Pritom ću nabrojiti primjere koji potvrđuju ili pobijaju statutarne i javne odredbe, a povrh primjera iz 14. stoljeća, referirat ću se i na slučajeve s kraja 13. stoljeća. U drugom dijelu poglavlja donijet ću tablicu rekonstruiranih prihoda koji su pripadali franjevcima u 14. stoljeću te izvesti neke zaključke na njezinoj osnovi.

Prije prelaska na samu analizu, potrebno je naglasiti da podaci s kojima raspoložem nisu potpuni. Velik dio oporuka iz 14. stoljeća (pogotovo iz ranijeg razdoblja) nije uopće sačuvan, a također nije do sada pregledan čitav fond zadarskih bilježnika, te je sigurno da će se kasnijim istraživanjem ukupna svota koja je bila darovana ili ostavljena franjevcima u oporukama izmijeniti. Ipak vjerujem da je i ovaj uzorak dovoljan za uvid u određene trendove u funkcioniranju franjevačke ekonomije u Zadru u 14. stoljeću.

³⁵ Velnić, Samostan sv. Frane, str. 31.

³⁶ U prvom je splitski nadbiskup Guncel pisao o obavezi da primi pravorijek fra Gvarina i njegove braće u slučaju spora sa svojim splitskim kaptolom, a sve je to činio u Zadru uz prisutnost svjedoka, između ostalih, i franjevaca Nikole i Jakomina. Budući da ta isprava nije datirana, nego se njezino vrijeme nastanka pretpostavlja prema događajima tijekom Guncelova spora s kaptolom u Splitu, podatak se treba uzeti sa zadržkom. Također je samo rečeno da su bili prisutni franjevci Nikola i Jakomin, što nužno ne znači da je već bio osnovan samostan u Zadru (Velnić, Samostan sv. Frane u Zadru, str. 32; isprava je objavljena u: CD 3, dok. 268, str. 301). Drugi dokument donosi pravu potvrdu postojanja samostana u Zadru. To je bula pape Grgura IX., u kojoj je on 1228. godine proglasio Franju svecem i odredio da se 4. listopada slavi kao njegov blagdan. Bitan podatak je da je bula bila upućena nadbiskupima i biskupima u Istri, Dalmaciji i Slavoniji te je poslana *Ad conventum Jadertinum* (original isprave čuva se i danas u: ASSF, Perg. 3; Inventar pergamena sv. Frane u Zadru, str. 160; ispravu je objavio Fabijanić, *Storia*, sv. 1, dok. 1, str. 407-408. Vidi i: Velnić, Samostan sv. Frane u Zadru, str. 32).

³⁷ Velnić, Samostan sv. Frane u Zadru, str. 37.

Novčani prihodi dolaze najvećim dijelom iz donacija, koje se mogu podijeliti na bezuvjetne i uvjetne donacije. U kategoriji bezuvjetnih donacija, podrazumijevaju se legati upućeni kao poklon zajednici, a potom i oni upućeni pojedincima. Uvjetne donacije čine posebnu kategoriju prihoda, jer su franjevci za primljeni novac morali izvršiti određene liturgijske aktivnosti, koje će se u nastavku pobliže analizirati. Valja napomenuti da prihodi, tj. novčane svote utvrđene analizom, ipak daju samo okvirnu predodžbu ekonomskog stanja franjevacu, budući da se u realnosti zasigurno radilo o puno većim iznosima. To se može zaključiti iz činjenice što se u većem broju oporuka kod određenih legata ne navodi točna svota, nego se pretpostavlja da izvršitelji znaju točno koliko je novaca potrebno za tu vrstu legata. Također se ovdje mogu ubrojiti i slučajevi kada se samo govori da će se dati legati iz dobara oporučitelja, iako nije navedeno koliko će ta svota doista iznositi.

Kada se govori o gospodarskom položaju franjevačkog reda u Zadru, potrebno je najprije naglasiti da su franjevci prihode koji su im omogućavali nesmetani svakodnevni život ponajviše stjecali oporučnim legatima. Ti prihodi su mogli biti u novčanom obliku ili u materijalnim dobrima, najčešće kao predmeti za liturgijske, ali i svakodnevne svjetovne radnje. Ipak, neke stvari zadarski oporučitelji nisu mogli ostavljati franjevcima, bar ne službeno. Naime, u glavi 14 treće knjige Zadarskog statuta stoji kako nijedan Zadrani, ili stanovnik zadarskog distrikta ne bi smio prodavati ili darovati ili bilo kako prenijeti u vlasništvo ikojem samostanu ili religijskom mjestu, ili redovniku ili redovnici ili ikakvoj religioznoj ili crkvenoj osobi ikakvu nepokretnu imovinu ili posjede u Zadru ili zadarskom distriktu, niti ih ostaviti oporučno gore navedenim osobama.³⁸ Ta odredba nimalo ne začuđuje, budući da je komuna htjela spriječiti otuđivanje posjeda izvan svoje jurisdikcije, pa tako i trajno prepuštanje zemlje crkvi.

S druge strane crkvenog zakonodavstva, godine 1285. papa Honorije IV. odredio je da svaki kupoprodajni, darovni i drugi ugovor o nekretninama, koje bi stekao Red, mora odobriti generalni kapitul.³⁹

Kako bi se vidjelo odražavaju li te odredbe stvarno stanje u praksi, potrebno je analizirati privatnopravne isprave i njihov sadržaj. Od kraja 13. stoljeća zabilježeno je nekoliko primjera davanja nekretnina franjevcima, bar stvarnih pokušaja. Prvi dokument datira iz 1288. godine. Juraj Glamočanin i supruga Lipa ustupili su fratru Jurju, svojem ispovjedniku, južnu polovicu vinograda na Pašmanu, budući da im je on prethodno dao novce, najvjerojatnije za podmirivanje nekog duga.⁴⁰ Potom brat

³⁸ *Statuimus quod nullus Iadratinus seu Iadrensis districtus vendere audeat vel donare, aut quocumque titulo vel contractu transferre in aliquod monasterium vel locum religiosum, aut in aliquem monachum vel monacham seu religiosam aut ecclesiasticam personam aliquas res immobiles seu possessiones de Iadra vel de Iadrensi districtu, nec etiam valeat seu possit easdem res relinquere in ultima voluntate eisdem personis et locis superius interdictis (Zadarski statut sa svim reformacijama, knj. 3, pogl. 14, str. 258-261).*

³⁹ CD-S 2, dok. 79, str. 143-144.

⁴⁰ Nažalost, isprava je djelomično oštećena pa se točno ne vidi za što su im dani novci.

Juraj prepušta taj dio vinograda nekoj Mariji,⁴¹ ali pod uvjetom da ona daje dio od prihoda za siromahe.⁴² Iz tog dokumenta nije jasno koliko je dugo taj dio vinograda bio u posjedu bratra Jurja, niti na koji način ga je dobio od Jurja i Lipe, ali ipak se vidi da je bar krajem 13. stoljeća fratar samostana sv. Frane neko vrijeme mogao imati u posjedu dio vinograda.

Čini se da to nije jedini vinograd koji je u nekom trenu pripadao franjevcima. Godine 1380. spominje se vinograd samostana male braće u Zadru (*de quirina vinea fratrum minorum monasterii sancti Francisci de Iadra*) smješten blizu Zadra u četvrti sv. Ivana u Mocirama. Naime, taj se vinograd navodi u opisu granica vinograda što ga postolar Nikola, sin Vučjaka, kupuje od Vučete Ivčića iz Like. Zasada je to jedini podatak o franjevačkom posjedovanju vinograda u 14. stoljeću, a budući da je usputan, nije poznato više o vinogradu.⁴³

Vlasništvo franjevaca nad nekretninama, iako vrlo rijetko potvrđeno izvorima, vidljivo je 1370. i 1373. godine. Godine 1370. zabilježeno je da su franjevci posjedovali više dućana, kojima je u njihovo ime upravljao njihov prokurator Franjo de Slo-radis. Dućani su se nalazili u Zlatarskoj ulici u Zadru (*ruga aurificum*).⁴⁴ Godine pak 1373. franjevci zadarskog samostana na kapitolu prodaju suknaru Mihovilu zidanu kuću s dva dućana i zemljište u četvrti sv. Petra Novog. Nije poznato, međutim, kako je spomenuta kuća dospjela u vlasništvo franjevaca, koliko su je dugo posjedovali, ni zašto su je prodali.⁴⁵

Oporuka Kože de Saladinis iz 1296. godine rasvjetljuje kako se franjevcima ostavljala nepokretna imovina. Riječ je oporuci koja brojem i ukupnom svotom novčanih legata namijenjenih franjevcima odudara od ostalih oporuka, ne samo onih iz 13., nego i iz 14. stoljeća. Oporučitelj ostavlja izdašne svote zadarskim franjevcima, i kao zajednici, ali i pojedincima. Najprije određuje da se od 10 tisuća libara, koje je trebalo namaknuti od dijela godišnjih prihoda njegovih posjeda, napravi crkva s dodatnim objektima, gdje bi se smjestila osmorica braće. Crkva i objekti trebali su se nalaziti unutar Kožinog vinograda, kojeg je kupio od Prode Čačona, i ostalih posjeda, koji se nalaze izvan gradskih zidina. Također nalaže da se napravi kuća koja će služiti kao hospital za 12 bolesnih siromaha, a kojim će upravljati franjevci. Također, osmero braće će, za obavljanje misa za dušu oporučitelja i njegovih predaka, dobiti 300 libara. Uz crkvu i njezine pridružene objekte mora se napraviti i vrt na površini od tri gonjaja. Naravno, nije bio zapostavljen ni sam samostan sv. Frane, niti braća koja su tada boravila u njemu. Samostanu ostavlja 200 libara, bratu Marinu de Formino 20 solida groša, a bratu Zaninu iz Bologne 5 solida groša.⁴⁶

⁴¹ Isprava je oštećena, pa nije jasno tko je ona.

⁴² SZB 1, dok. 15, str. 51-52.

⁴³ DAZd, ZB, PP, b. II, fasc. 15, fol. 7v.

⁴⁴ *Inventar dobara Mihovila suknara*, dok. 13, str. 116; Janeković Römer, Ser Micouillus Petri, str. 51-52.

⁴⁵ DAZd, ZB, PP, b. II, fasc. 3, fol. 23-24; *Inventar dobara Mihovila suknara*, dok. 12, str. 115-116. Iz drugih dokumenata vidljivo je da kuća nije mogla pripasti franjevcima prije 1371. godine. Za više detalja vidi Janeković Römer, Ser Micouillus Petri, str. 52.

⁴⁶ SZB 1, dok. 48, str. 85-90. Povezanost Kože de Saladinisa i franjevaca se vidi još u tome što određuje da u slučaju smrti dvaju od tri izvršitelja, provincijal provincije Slavonije, uz savjet braće u Zadru,

Sudbina nekih od tih legata može se djelomično pratiti. Naime, 1307. Neapoléon, legat Svete Stolice, donio je odluku da se, budući da je Koža de Saladinis ostavio novce za gradnju crkve i pripadajućih prostora za osmoricu braće, ipak provede njegova oporuka, iako prosjački redovi ne smiju primati nekretnine bez dopuštenja Svete Stolice.⁴⁷ Unatoč tome što su dobili dopuštenje, gradnja nikada nije provedena u djelo. Naime, sljedeće godine su izmijenjeni uvjeti tog legata. Iz nepoznatih razloga, a na zahtjev samih franjevaca, izmijenila se oporuka te se novac, namijenjen za gradnju crkve, kuće, vrta i ostalih objekata odredio za uzdržavanje, odjeću i hranu osmorici braće iz samostana sv. Frane.⁴⁸ Zašto se odustalo od gradnje objekata nije posve jasno, no moguće je da nije bilo potrebe, odnosno da nije bilo dovoljno braće u njemu.

Potkraj 13. stoljeća zabilježen je još jedan slučaj legata za gradnju. Mauro de Grisogonis ostavio je 1000 libara da se franjevcima izgradi *locus*, što vjerojatno označava rezidencijalni prostor uz crkvu i samostan.⁴⁹ Također nije poznato kako je taj legat utrošen, ali vrijedi spomenuti da je vjerojatno riječ o osnivanju hospicija u neposrednoj blizini samostana, koji kontinuirano djeluje sve do danas, a koji se u dokumentu iz 1382. godine navodi kao hospital obitelji de Grisogonis u četvrti sv. Franje (*hospitalis [illorum de Grixogonis] existentis prope sanctum Franciscum de Iadra*).⁵⁰

Iako je bilo određeno da se nekretnine ne bi smjele ostavljati crkvi, pa tako ni franjevcima u Zadru, čini se da je ipak bilo slučajeva kada su oporučitelji izrazili takve želje, no i pritom nijedan legat nije u potpunosti bio ispunjen, bar ne na način na koji je odredio oporučitelj. Iako se ne zna što se dogodilo u slučaju Maura de Grisogonis, može se pretpostaviti da se taj novac za gradnju prenamijenio za drugu svrhu, kao što je bio slučaj i Kože de Saladinis. Kod Jurja Glamočanina i njegove supruge Lipe vidi se zapravo određena transakcija usluga, u kojoj se razmjenjuje dio imovine za novce, bar na određeni period. Budući da je fratar Juraj podmirio neki dug od njih, oni su mu dali dio vinograda i pretpostavka je da on za to vrijeme s njega ubirao plodove i na taj način namirio posuđenu svotu.

Ostavljanje nekretnina franjevcima moglo se vršiti i posredno. Naime, Magdalena, udovica Danijela Varikaše, ostavlja hospitalu u četvrti sv. Franje kuću s velikom peći koja se nalazi u četvrti sv. Ivana de Pusterla, u južnom dijelu grada. Oporučiteljici je hospital bitan jer su ga osnovali njezini preci, isti za koji je prije spomenuti Mauro de Grisogonis vjerojatno ostavio legat, što bi značilo da je Magdalena iz obitelji de Grisogonis.⁵¹ Iako je legat primarno upućen hospitalu, vjerojatno su zadarski franjevci bili ti koji su upravljali hospitalom, njegovim prihodima i legatima.

zamijeni jednog od trojice iz dvojice već rečenih, kako će mu se činiti prikladnim. Čak troje franjevaca potpisano je na oporuci u svojstvu svjedoka: već spomenuti brat Zanin iz Bolonje, brat Anastazije iz Bolonje te brat Andrija iz Dubrovnika.

⁴⁷ Ovaj dokument donesen je dvaput u CD-S 2, dok. 248, str. 340-341, dok. 260, str. 355.

⁴⁸ CD-S 2, dok. 262-263, str. 357-360.

⁴⁹ *Item dimitto libras M ad faciendum locus (!) fratribus Minoribus* (SZB II, dok. 19, str. 9).

⁵⁰ DAZd, ZB, PP, b. II, fasc. 18, fol. 2r-2v.

⁵¹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 51-53.

Posebnu vrstu prihoda predstavljaju oni koji se tiču posjeda samih oporučitelja. Tako su fratri primali dio prihoda od nekog posjeda, kojim su upravljali izvršitelji oporuke. Takav slučaj zabilježen je 1371. godine u oporuci Magdalene, udovice Pavla de Galcigna, koja ostavlja samostanu sv. Frane pravo plodouživanja njezinih posjeda na otoku Ugljanu i u Kolovarama, u neposrednoj blizini grada. Oporučiteljica ostavlja također veliku količinu ulja, koja se trebala davati jednom godišnje.⁵² Na sličan način Krševan Varikaša 1395. godine ostavlja zajedničko pravo plodouživanja s njegovih posjeda samostanima sv. Frane i sv. Nikole. Ti prihodi s posjeda mogli su pripasti franjevcima tek nakon smrti Krševanove supruge Nikolette, koja je imala doživotno pravo uživanja.⁵³

Čini se da ostavljanje ostatka cjelokupne imovine nakon namirenja ostalih legata daje naslutiti da su franjevci doista imali nekretnine u svojem posjedu. Tako je Stana, kći pokojnog Damjana i udovica Dmina Stojanića, odredila da se ostatak njezine imovine dijeli na dva dijela: polovica braći sv. Franje za održavanje misa za njezinu dušu, a polovica siromasima.⁵⁴ Težak Ivan, sin pokojnog Andrije s Pašmana, ostavlja trećinu drugog dijela svojih dobara franjevcima u Zadru, a kod njih će se i pokopati. Čini se da oporučitelj nema potomaka, ali još uvijek živi u nadi da bi ih mogao imati, pa je za njih predvidio trećinu dobara. Ako se ipak to ne dogodi, i tu trećinu ostavlja franjevcima.⁵⁵ Iz tih dviju oporuka ne može se utvrditi što je franjevcima pripalo od imovine, no postoji mogućnost da im je nakon podjele dobara sukladno legatima oporuke pripala neka nekretnina. Ipak je vjerojatnije da se preostala imovina prodala i da se svota stečena prodajama predala franjevcima. Tako je bilo i rečeno u oporuci kožara Luke, sina pokojnog Jurja, koji je naložio da nakon smrti njegove supruge izvršitelji prodaju svu imovinu i od svote dobivene prodajom, polovicu predaju franjevcima u Zadru za popravak samostana.⁵⁶

Kako bi se bolje uočilo s kojom svotom novaca su franjevci raspolagali, temeljem analiziranih oporuka izrađena je tablica s procjenom godišnjih svota koje su franjevci u Zadru dobivali tijekom 14. stoljeća. Riječ je o prihodima koji se mogu brojčano pratiti, ponajprije temeljem legata u kojima je izrijekom navedena svota koja se ostavlja franjevcima. Za neke godine nema podataka jer nije bilo sačuvanih oporuka u kojima se relevantni legati franjevcima spominju, a tri godine su ipak navedene u tablici, ali bez novčanog iznosa, budući da svi legati koji su tih godina podijeljeni ili nisu imali navedenu svotu koja je darovana ili se radilo o nenovčanim legatima poput određenih predmeta za koje se ne može procijeniti vrijednost. Novčana svota u tablici ostavljena je franjevcima bilo kao zajednici, bilo određenim pojedincima, no ovom prilikom to nije izrijekom odijeljeno. Kako bi se otprilike vidjelo s kojom

⁵² DAZd, ZB, VBF, b.I, fasc. I/4, fol. 44'-45'.

⁵³ DAZd, ZB, VBF, b. II, fasc. 2, nr. 19.

⁵⁴ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 4, fol. 106-106'.

⁵⁵ DAZd, ZB, AR, b. I, fasc. 1, fol. 14-15.

⁵⁶ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 113-113'.

su svotom raspomagali, izračunao se godišnji novčani prihod legata. Budući da u nekim slučajevima nije točno određena svota koja se davala, nego se pretpostavljalo da su je izvršitelji oporuke odredili, zapravo su franjevci zasigurno dobivali veću svotu negoli je to moguće ovdje iskazati. Kako je u nekim razdobljima sačuvano malo oporuka, jasno je da te godine ne mogu biti relevantne za opći uvid, no ipak je vidljiv trend povećavanja prihoda prema kraju stoljeća. Novčane svote se donose kako su napisane, a na kraju tablice i ukupna godišnja svota pretvorena u libre, kao i sveukupna svota tijekom cijelog stoljeća.⁵⁷

Tablica minimalnih godišnjih prihoda iz izravno navedenih novčanih oporučnih legata franjevačkom samostanu sv. Frane u Zadru tijekom 14. stoljeća

Godina	Broj oporuka	Iznos libara	Iznos solida	Iznos groša	Iznos dukata	Iznos u librima
1301.	1	15				15
1302.	5	91				91
1304.	2	205		300		245
1307.	1					0
1325.	2	235				235
1327.	1	50				50
1331.	1	3				3
1343.	1	50				50
1345.	1	10				10
1346.	1			240		32
1350.	1	25				25
1356.	2	200				200
1361.	1				21	67,2
1366.	1				1	3,2
1367.	2	215				215
1370.	2	340			20	404
1371.	1					0
1375.	1	25				25
1376.	1	50				50
1377.	3	265		15	40	395
1380.	4	600			22	670,4
1382.	4	310		240		342
1383.	1				100	320
1384.	6	360				360
1385.	6	420			35	532

⁵⁷ U tekstu će se također koristiti libre, budući da je to najčešća valuta, ali i valuta s kojom je najlakše računati.

Godina	Broj oporuka	Iznos libara	Iznos solida	Iznos groša	Iznos dukata	Iznos u librima
1386.	4	120			10	152
1387.	10	260	20		20	325
1388.	7	118			382,5	1342
1389.	1	20				20
1390.	5	370			10,5	403,6
1391.	10	380			494	1960,8
1392.	10	1325			50	1485
1393.	2	135				135
1394.	3	60	20			61
1395.	3	20				20
1396.	5	110			230	846
1397.	1					0
1398.	4	200				200
1399.	4	241				241
1400.	11	616				616
ukupni iznos	132	7444	40	795	1436	12147,2

Kao što se vidi iz tablice, neke godine značajno odskoču od drugih. Dvije godine s najvećim novčanim prihodima su 1388. i 1391. Godine 1388. cjelokupni prihod iznosi 1342 libre. Ta svota izlazi iz čak sedam oporuka, a najviše se daje za obnovu raznih dijelova samostana i crkve sv. Frane. Najveću svotu, čak 377,5 dukata (1208 libara), ostavila je u nekoliko legata već spomenuta Magdalena, udovica Danijela Varikaše. Najveća svota od tih legata otišla je u obnovu stambenog dijela samostana, kupnju 50 madraca te za predviđeno pokrivanje crkve olovnim krovom. Spomenuti iznos zapravo bi se trebao i uvećati, budući da se temeljem oporuke iz njezinih dobara trebaju namaknuti sredstva za odijevanje petorice braće: Bartolomeja iz Bosne,⁵⁸ Berengara, Peregrina iz Aragonije, Vida iz Zadra i Ivana de Grisogonis iz Zadra.⁵⁹ Te godine još je i trgovac Alegretus Legalis, sin pokojnog Vučine, ostavio novce za popravak crkve, iako je njegova svota značajno manja od one koju je ostavila Mag-

⁵⁸ Radi se o bosanskom vikaru fra Bartolu iz Alverne. Vikar je upravitelj franjevačke zajednice u Bosni, koja tada još nije bila uzdignuta na rang provincije, već je djelovala kao vikarija pod izravnom upravom generalnog ministra reda. Naziv vikar (tj. zamjenik) dolazi od toga što je on upravljao tom zajednicom umjesto samog generalnog ministra. Prema dokumentima vidljivo je da su vikar i bosanski franjevci općenito u tom vremenu često dolazili i boravili u Zadru, budući da su im franjevci provincije Slavonije/Dalmacije pružali pomoć u radu i organizaciji reda u Bosni. Za više vidi: Marijan Žugaj, Bosanska vikarija i franjevci konventualci, *Croatica Christiana Periodica*, god. 13, br. 24, Zagreb 1989., str. 1-26. O vezama Zadra i franjevacu bosanske vikarije, vidi i: Branka Grbavac, Oporučni legati Zadrana i Trogirana bosanskim franjevcima u doba Tvrtka I., u: *Bosanski ban Tvrtko "Pod Prozorom u Rami"*, ur. Tomislav Brković, Prozor – Sarajevo – Zagreb 2016., str. 137-161.

⁵⁹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 51-53.

dalena, te iznosi 10 libara.⁶⁰ Godine 1391. zabilježeni su najviši prihodi, koji proizlaze iz čak 10 oporuka, te iznose čak 1960,8 libara. Može se zaključiti da je tada očito bilo značajnijih radova, budući da čak petero osoba ostavlja novce za popravak crkve i samostana. Najveću svotu ostavlja Grgur pokojnog Grgura de Zadulinis, čak u dva navrata. Prvi put u svrhu popravka crkve i samostana ostavlja 100 dukata (320 libara) za svoju dušu, dok 80 dukata (256 libara) u istu svrhu ostavlja za dušu neke neimenovane osobe koja mu je vjerojatno dala taj iznos, možda s nalogom da ga preda franjevcima.⁶¹ Osim za popravak samostana i crkve, ostavlja se također novac za gradnju. Mihelina, kći pokojnog Ivana de Botono i supruga kraljevskog viteza Gvida de Matafaris ostavlja 300 dukata (960 libara) da se u crkvi sagradi oltar, što je ujedno najveća svota koja je ostavljena te godine.⁶²

Kada se promatraju novčani iznosi upućeni franjevačkoj zajednici, najveći dio odnosio se na popravke građevina. Više od polovice prihoda namijenjeno je za neku vrstu obnove, čak 6306,33 libara od ukupne svote od 12147,20 libara. Osim popravka samostana i crkve zajedno, neke su svote novaca ostavljane za građevine zasebno. Prvi spomen legata za popravak crkve datira iz 1343. godine, kada je Žuve de Ciprianis ostavio 50 libara.⁶³ Za popravak crkve Mauro pokojnog Franje de Grisogonis ostavio je 200 libara 1370. godine,⁶⁴ a Nikola pokojnog Madija de Gallelis istu svotu 1367. godine.⁶⁵ Za popravak samostana namijenjen je legat od 25 libara Pavla pokojnog Marka de Giglaro 1375. godine⁶⁶ te 100 libara Luke, sin Leona, imućnog zadarskog trgovca 1377. godine.⁶⁷ Kraljevski vitez Mafej de Matafaris 1380. godine ostavlja 500 libara za popravak, povećanje i obnovu kapele sv. Franje u crkvi, tj. obnovu originalne franjevačke crkve u Zadru, koja je ugrađena u veću, tada postojeću crkvu.⁶⁸

Swote koje su se ostavljale zajednici za razne gradnje čine zaista veliki dio prihoda u 14. stoljeću, ali to ipak nisu jedini prihodi ostavljani za određenu svrhu. Tako, osim što su financirali radove na crkvenim i rezidencijalnim zgradama uz samostan, oporučitelji su, premda daleko rjeđe, zajednici franjevaca ostavljali novac za nadasve potrebne predmete, kako liturgijske, tako i svjetovne. Liturgijski predmeti su bili posebno važni i vrijedni. Nikoleta, udovica Nikole de Rastisso, ostavila je 200 libara za kupnju srebrnog križa za crkvu,⁶⁹ Nikša pokojnog Luke Buće iz Kotora, novac za kalež koji treba biti ukrašen grbom njegove obitelji,⁷⁰ a Magdalena, udovica Danijela Varikaše, 40 dukata (128 libara) za misal.⁷¹

⁶⁰ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 58-58'.

⁶¹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 81'-82'.

⁶² DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 2, nr. 21.

⁶³ CD 11, dok. 77, str. 101-104.

⁶⁴ Testamenti Zara 1, fol. 9'-13'.

⁶⁵ DAZd, ZB, PP, fasc. 5, fol. 7', nr. 202.

⁶⁶ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 1, fol. 18-19.

⁶⁷ DAZd, ZB, PP, b. IV, fasc. 16 (3), fol. 3v-4v.

⁶⁸ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 4, fol. 111'-112'.

⁶⁹ DAZd, ZB, RM, b. I, fasc. III, fol. 8'-9.

⁷⁰ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 23'-24.

⁷¹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 51-53.

Jedan od primjera materijalnog nagrađivanja franjevaca jest i običaj organiziranja ručka za fratere (*prandium*), koji je često bio povezan s godišnjicom smrti oporučitelja. Takvi su slučajevi Ivana, sina pokojnog Dragoja iz 1356. godine,⁷² ili Damjana Kuntarena iz 1394. godine.⁷³

Nasuprot svotama koje su se davale čitavoj franjevačkoj zajednici u Zadru, bilo je i legata koji su se davali pojedinim fratrima. Iako je tih legata bilo bitno manje, oni ipak pružaju zanimljiv pogled na život određenih fratara i njihovu važnost za život zadarske komune. Novac se fratrima davao za njihove osobne potrebe i za svakodnevni život, ponajprije odjeću. Tako je 1301. godine Marija, udovica Petronje de Pappo, ostavila 7 libara bratu Bonmerkatu za tuniku.⁷⁴ Zanimljivo je da je isti brat Bonmerkato dobio 1304. tuniku od Lovre de Civalelis, ali tom prilikom nije rečena njezina vrijednost.⁷⁵ Godine 1377. Jakobina, udovica Mihe de Soppe, dala je habit sive boje u vrijednosti od 15 groša (2 libre) bratu Krševanu, ali pod uvjetom da dar dobije tek nakon održavanja mlade mise.⁷⁶ Svotu od čak 10 dukata (32 libre) dobio je za habit brat Benedikt 1385. godine od Mateja pokojnog Damjana de Begne.⁷⁷ Kao što se vidi, svota ostavljena za pojedine predmete dosta je varirala, ali za sada ne postoji dovoljno veliki uzorak da bi se moglo odrediti koliko bi prosječno jedan odjevni predmet (tunika, habit) mogao vrijediti. Velika razlika u svotama mogla bi upućivati da su franjevci mogli imati i po nekoliko habita za različite prilike, pri čemu su možda neki bili za svečanije prigode, a neki za svakodnevni život, kao i na mogućnost da su služili za različita godišnja doba.

Pojedinim fratrima novac je darovan i za liturgijsko ruho. Darija, kći pokojnog Vida de Gallelis i udovica Bartola pokojnog Maura de Grisogonis, dala je da se napravi halja u vrijednosti od 10 dukata (32 libre) za fra Franju iz Splita, a za istu svrhu dala je 40 libara fra Dominiku.⁷⁸ Godine 1377. Mara, udovica Petra Pasinova iz Zadra dala je bratu Petru, sinu Nadreče, halju izrađenu od platna. Nju je posjedovala sama oporučiteljica, pa nije moguće odrediti koliko je halja vrijedila.⁷⁹ Još 1304. godine Pelegrina, kći Lovre de Civalelis, ostavila je bratu Iliji de Lemesio kapu u vrijednosti od 5 solida groša (8 libara).⁸⁰ Ponekad se svota za odjeću nije navodila, kao što je bio slučaj kod već rečene Jakobine, koja je bratu Krševanu povrh habita doživotno ostavila svu odjeću i obuću.⁸¹ Isto tako, već spomenuta Magdalena Varikaša odredila je,

⁷² SZB 5, dok. 237, str. 369-373.

⁷³ DAZd, ZB, RM, b I, fasc. III, fol. 21-22.

⁷⁴ SZB 2, dok. 79, str. 34.

⁷⁵ SZB 2, dok. 107, str. 49-50.

⁷⁶ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 2, fol. 38'-39'.

⁷⁷ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 20-21.

⁷⁸ Testamenti Zara 1, fol. 18'-20'.

⁷⁹ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 2, fol. 41'.

⁸⁰ SZB 2, dok. 129, str. 65-66.

⁸¹ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 2, fol. 38'-39'.

kako je već rečeno, samo da se odjenu petorica braće, pri tome ne navodeći i svotu koja je potrebna za taj čin.⁸²

Određenim franjevcima oporučitelji su financirali odlazak na studij. Tako je već spomenuta Jakobina de Soppe darovala bratu Krševanu 150 libara za odlazak na generalni studij izvan Provincije Dalmacije. Povezanost Jakobine i Krševana može se tumačiti pokroviteljskim odnosom, budući da ga je sama Jakobina i potaknula da uđe u Franjevački red.⁸³ Sličnu svotu, 100 libara, ostavio je škrinjar Juraj pokojnog Ratka nećaku Augustinu kada ode na studij, uz uvjet da, ako ne ide na studij, ne dobije novce. Ljuba, kći pokojnog Andrije i udovica težaka Dragoslava, ostavila je istu svotu, 100 libara, nećaku fra Franulu, pod istim uvjetima,⁸⁴ a Bartol, arhiepiskop u Zadru, ostavio je nećaku Bartolu 50 libara za odlazak na studij.⁸⁵ U slučaju odlaska na studij, čini se da se oporučena svota kao svojevrsna stipendija kretala od 50 do 150 libara.

U davanju novaca pojedinim fratrima, slučaj brata Benedikta doista odskače. Cjelokupni iznos koji su dobili poimence navedeni fratri tijekom 14. stoljeća iznosi 2534 libre. Od te svote brat Benedikt, kao najčešći primatelj legata, primio je u razdoblju od 1382. do 1392. od čak devetero različitih osoba novčani iznos u vrijednosti od 625,8 libara. U tom periodu pojedini franjevci dobili su ukupnu svotu od 2017,8 libara, a legati upućeni Benediktu iznose gotovo trećinu te svote (31,01 %). To zapravo pokazuje značaj jednog istaknutog brata, tim više što su, osim njega, novčane legate primila čak devetorica braće. Što se svrhe tih novčanih svota tiče, u četiri slučaja su ostavljane da bi brat Benedikt molio za spas duše oporučitelja. U oporuci Franje pokojnog Damjana de Sloradis namijenjeno mu je 240 groša (32 libre) za slavljenje misa,⁸⁶ a od Jurja Zadulina za njegovu dušu 100 libara.⁸⁷ Najveći novčani iznos brat Benedikt dobio je od suknara Mihovila, koji mu je ostavio 20 dukata (64 libre) za kupnju biblijske konkordancije⁸⁸ te 200 libara da ih koristi kako želi.⁸⁹

Za određene vrste novčanih legata od franjevaca se očekivala stanovita duhovna aktivnost, odnosno održavanje određenog liturgijskog obreda. Na prvom mjestu to je bilo slavljenje misa, čitanje psaltira ili općenito molitva Bogu za spas oporučitelja i njihovih predaka, supružnika, braće i sestara, pokojne djece i općenito ljudi bliskih oporučitelju. Slavljenje misa najbrojnije je po iznosu novčanih legata. Ukupna svota novca koja je dana za slavljenje misa iznosi 928 libara, a pojedine svote za slavljenje

⁸² DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 51-53.

⁸³ DAZd, ZB, PS, b. I, f. I, fasc. 2, fol. 38'-39'.

⁸⁴ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 28-28'.

⁸⁵ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 104'-105'.

⁸⁶ DAZd, ZB, PS, b. I, f. V, fasc. 1, fol. 614-616.

⁸⁷ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 72-73.

⁸⁸ Radi se izrazitom skupoj vrsti rukopisa, u kojem se donosi svaki bitni pojam u Bibliji abecednim redom i navodi se kontekst (rečenica ili fraza) i točno mjesto gdje se on nalazi. Samim time što je izrada takve vrste rukopisa zahtijevala puno vremena i učenost izrađivača rukopisa, kao i potencijalnog korisnika, jasno je da je taj rukopis morao biti izrazito vrijedan, a to opravdava njegovu skupu cijenu.

⁸⁹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 3, fol. 15-16'.

misa kreću se od deset do sto libara. Ukupnu je svotu potrebno uvećati, budući da u nekim legatima nije točno rečeno kolika se svota izdvaja za obavljanje misa, nego se samo navodi da se mise trebaju održati, a pretpostavka je da su izvršitelji možda unaprijed odredili koliko novca treba za tu vrstu legata. Za neke je svote pak određen vremenski period u kojem se mise moraju služiti, kao što je slučaj Darije, kćeri pokojnog Vida de Galleis i udovice Bartola de Grisogonis, koja je dala 50 libara da se odabere jedan od braće koji će održati svaki dan misu u razdoblju godine dana.⁹⁰ Marija, kći pokojnog Petra de Pedreto, i udovica Ivana de Nassis, isto je odredila da braća u crkvi sv. Franje svaki dan u razdoblju od godine dana slave mise za njezinu dušu, ali također i da to moraju činiti za oltarom sv. Antuna.⁹¹ Međutim, rijetko se navodi podatak o točnom broju misa s popratnom novčanom svotom. Tako je za slavljenje tisuću misa Bartolomej pokojnog Maura de Grisogonis dao 15 dukata (48 libara),⁹² a tesar Andrija pokojnog Deše 16 libara za 80 misa.⁹³ Najčešće se novac za služenje misa oporučno ostavljao zajednici općenito, a samo ponekad izravno nekom fratru. Tako je 1346. godine Slava, udovica Ivan Cuvelića s otoka Ugljana, dala bratu Grguru 20 solida groša (32 libre) da održi mise,⁹⁴ a istu svotu dobio je i već rečeni brat Benedikt, tj. 20 solida groša (32 libre), od Franje, sina pokojnog Damjana de Sloradis 1382. godine.⁹⁵

Gore navedene vrijednosti izravno su zabilježene, a nasuprot tome, u većem broju slučajeva naveden je broj misa, ali ne i svota predviđena za njihovo služenje. Ako se na temelju gore navedenih svota izračuna prosječna svota za pojedinu misu, čini se kako je naknada za pojedinačnu misu otprilike iznosila 0,05 libara (12 novčića). U slučaju misa koje se moraju kontinuirano održavati tijekom prve godine nakon smrti, čini se da se dobivala veća svota, koja je iznosila oko 50 libara za godinu (odnosno 34 novčića za pojedinu misu).⁹⁶ Svota je bila još veća kod gregorijanskih misa, s obzirom na veću obvezu za svećenika, koji je morao u neprekinutom nizu odslužiti kroz 40 dana 40 misa. Može se pretpostaviti da je jedna takva misa trebala iznositi barem trostruku vrijednost obične, tj. 36 novčića ili 0,15 libara.⁹⁷ Prema podacima iz oporuka kod kojih nije specificiran iznos novca za tu svrhu, ali se spominje broj

⁹⁰ Testamenti Zara 1, fol. 18'-20'.

⁹¹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 2, nr. 25.

⁹² Testamenti Zara 1, fol. 5-9'.

⁹³ CD 18, dok. 352, str. 505-506.

⁹⁴ CD 11, dok. 228, str. 306-307.

⁹⁵ DAZd, ZB, PS, b. I, f V, fasc. 1, fol. 614-616.

⁹⁶ Taj se podatak zasniva na oporuci Darije de Grisogonis, koja je 1370. godine ostavila tu svotu jednom od zadarskih franjevaca prema vlastitom izboru, koji će svaki dan unutar godinu dana služiti misu za njezinu dušu. Testamenti Zara 1, fol. 18'-20'.

⁹⁷ Jedina dva izravna navoda o cijeni gregorijanskih misa nalaze se u oporukama Bude, udovice Mildruga Mužinića s Paga iz 1389. (DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 2, nr. 16) i Marije, supruge Ivana de Nassis iz 1400. (DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 2, nr. 34), u kojima je u oba slučaja za tu svrhu izdvojeno 20 libara (tj. 120 novčića po misi). Budući da se radi o jako velikoj svoti (deset puta veća vrijednost od obične mise), odlučila sam se u računima koristiti otprilike trećinu te svote, koju navodim u tekstu.

misa, franjevci su tijekom 14. stoljeća trebali održati još dodatnih 11570 misa, što bi, ukoliko se primijeni postupak obračuna na temelju gore navedenih svota za određene vrste misa, iznosilo ukupno 835,2 libre.

Tablica pretpostavljenih dodatnih prihoda od održavanja raznih vrsta misa

Godina	Broj misa	Vrsta misa	Iznos u librama
1302.	50	obične	2,5
1307.	1000	obične	50
1325.	1000	obične	50
1361.	1000	obične	50
1377.	365	dnevno	50
1384.	25	obične	1,25
1385.	300	obične	15
1387.	2105	obične + gregorijanske	113,25
1388.	830	dnevno + obične	105
1391.	395	dnevno + gregorijanske	56
1392.	395	dnevno + gregorijanske	56
1394.	400	gregorijanske	60
1395.	124	obične	6,2
1396.	64	gregorijanske + obične	7,2
1397.	24	obične	1,2
1398.	24	obične	1,2
1399.	64	obične	3,2
1400.	3405	dnevno + gregorijanske + obične	207,2
ukupno	11570		835,2

Naravno, ovdje su navedene samo one mise čije je održavanje izravno zatraženo u oporukama, dok je ukupan broj misa održavanih u samostanu za razne nakane nedvojbeno bio bitno veći, a samim time i njihovi ukupni prihodi.

Kod liturgijskih aktivnosti potrebno je spomenuti i psaltire, za koje se dao ukupan iznos od 45,8 libara. Ti su novčani legati najrjeđi i ostavljani isključivo zajednici. U oporuci Lovre, sina pokojnog Franje iz Vicenze, navodi se deset psaltira te se za

njih zajednici dodjeljuje 10 libara, što bi značilo da čitanje jednog iznosi libru.⁹⁸ Simeon, sin pokojnog Augustina de Bicta, darovao je crkvi sv. Franje 50 libara za čitanje psaltira i slavljenje mise, ali budući da ne navodi njihov točan broj, nije moguće pretpostaviti koliko bi pojedinačna liturgijska aktivnost iznosila.⁹⁹

Što se općenitog zahtjeva za molitvom tiče, svota koju dobivaju franjevci značajno je manja od one za slavljenje misa te iznosi 359,8 libara. Najmanji iznos legata za molitvu je 10 libara, a najveći 100 libara. Kod općenitih molitvi ne čudi što su novčani legati ponajviše bili upućeni baš fratrima poimence, kao što je slučaj u šest navrata, od sveukupnog broja od jedanaest zamolbi za molitvu općenito. Najveću svotu dobio je spomenuti brat Benedikt, tj. 100 libara od Damjana pokojnog Šimuna Kuntarena 1388. godine,¹⁰⁰ a bratu Jeronimu Marija, supruga Ivana de Nassis, dodijelila je 81 libru.¹⁰¹

Kad se zbroje tri kategorije uvjetnih donacija za određene liturgijske aktivnosti, u sveukupnom zbroju novčanih prihoda one iznose oko 1333,6 libara (bez dodavanja pretpostavljenih neizrečenih svota za mise), od sveukupnih 12147,2 libre tijekom 14. stoljeća. To iznosi nešto više od 10 posto od prihoda, što nije zanemariv dio franjevačkog privređivanja. Pogotovo treba uzeti u obzir da je prihod od liturgijskih aktivnosti sigurno bio još veći. Mise su se sigurno održavale svaki dan i svi franjevci svećenici u samostanu su ih morali održavati, a tako su i moljenje psaltira i molitve općenito bili dio svakodnevlja, a same sačuvane oporuke svjedoče da je interes laika za sudjelovanje u njima, kao i novčani ekvivalent kojeg su za to davali, bio velik. Na taj je način novac privređen temeljem liturgijskih aktivnosti zadovoljavao dobar dio svakodnevnih potreba samostana i franjevaca, dok je financiranje većih i izvanrednih troškova poput gradnji i popravaka, ipak zahtijevalo dodatnu financijsku potporu, kao što se i vidi iz ostalih donacija.

Zaključak

Suprotno karizmi samog Reda, koji propagira dobrovoljno siromaštvo i stanovito odbacivanje novca, u praksi su franjevci ipak morali svakodnevno baratati novcem. S druge strane, kako i ovaj rad pokazuje, ekonomski položaj franjevaca u Zadru ovisio je ponajviše o oporučnim davanjima koja čine najveći dio njihovih zabilježenih prihoda, što bi u principu i odgovaralo ideji života od prošnje i poklona. Zemljišni posjedi u izvorima se navode samo iznimno, iako je vidljivo da su određene nekretnine ipak posjedovali, ali takve nekretnine su morale biti izrazito male, budući da se u izvorima gotovo ni ne spominju. Za sada se izravno spominju samo dio vinograda u 13., te vinograd krajem 14. stoljeća. Štoviše, potonji je podatak tek usputni kod označavanja granica nekog posjeda u kupoprodajnom ugovoru, pa je

⁹⁸ DAZd, ZB, VDF, b. I, fasc. II/2, fol. 7.

⁹⁹ DAZd, ZB, VBF, b. II, fasc. I/1, fol. 16'-17.

¹⁰⁰ DAZd, ZB, RM, b. I, fasc. III, fol. 21-22.

¹⁰¹ DAZd, ZB, AR, b. V, fasc. 2, nr. 25.

teško odrediti što se podrazumijevalo pod tim vinogradom i je li on doista bio u vlasništvu franjevacu, ili su samo imali pravo uživanja plodova s njega, što je također bio jedan od izvora njihovih prihoda, kako svjedoči nekoliko slučajeva. Treba imati na umu da se tu ipak radi o vrlo specifičnom posjedu čije se posjedovanje može tumačiti i na način svakodnevne upotrebe, odnosno, vinograd nije sredstvo za dobitak prihoda, već je jednostavno dio njihovog životnog prostora. Vino su koristili i u liturgijske svrhe, a budući da se ipak radi o širem mediteranskom krugu, zasigurno su ga koristili kao osnovnu životnu namirnicu.

Što se tiče oporuka u kojima su oporučitelji ostavljali novce za gradnju nekog objekta, pokazalo se da se taj novac ponekad prenamijenio za neku drugu svrhu. Nasuprot tome, kod popravka postojećih građevina koje pripadaju franjevcima, kao što su unutarnji i vanjski prostori crkve i samostana, najveći dio prihoda odlazio je doista za predviđenu svrhu, što nije ni čudno, budući da je za radove doista bilo potrebno dosta novaca. To se najbolje odražava u dvije godine: 1388. i 1391. Ta vrsta prihoda je najčešća vrsta legata upućenih zajednici, dok se pojedincima najviše novaca ostavlja za razne odjevne predmete. Posebnu kategoriju čine uvjetne donacije za liturgijske aktivnosti, od kojih je najčešće slavljenje misa, što možda novčano nije predstavljalo veliki dio prihoda, ali je bitno svjedočanstvo o funkcioniranju duhovne ekonomije.

Sanja Miljan

The Economic Activity of Franciscans in Zadar in the Fourteenth Century

Summary

In the article, the author is presenting the economic position of Franciscans in Zadar, focusing mainly on the documents for the fourteenth century. The analysis is mostly based on the testamentary bequests from the published and hitherto unpublished notary records, which were given to the Franciscans as collective, but also to prominent individual friars from the Order. The goal of the research was to understand to which purpose friars received the bequests and how they managed them. Concerning the issue of inability of ownership of estates by the friars, normative documents were compared to the notary records of the commune, in order to see if legal regulations followed the everyday practice. Furthermore, the author enclosed the table of minimal annual incomes during the fourteenth century, in order to see what was the fluctuation of money during the said period, what was the purpose of these bequests and how these incomes were intended to be used. The bequests were divided into two main groups: "real bequests" and "requests". The difference between the two categories is in the reciprocity, meaning that "requests" implied that friars in return for the received money or certain objects from testaments should perform a liturgical activity, such as daily masses and anniversaries or reading of Psalter for the salvation of the soul of the testator. It is important to emphasize that, even though the calculated total sum of incomes during the fourteenth century is certainly just a part of the money they were dealing with in reality, since some sums were not listed in extant testaments and depended on the verbal agreement with executors of wills, this research still provides an insight to the spiritual economy of Zaratrin friars and their everyday life.

Key words: Franciscans, last wills, economic activity, Zadar, the Middle Ages, the fourteenth century